

Legros, Martin. *UNA NOVA SERVITUD VOLUNTÀRIA*

Publicat a *Philosophie Magazine*, n. 133 (octubre 2019) pp. 47-49.

Traducció: Esther Vilalta

Hi ha moments en què la nostra societat connectada ens fa pensar en 1984 de George Orwell i es verifiquen algunes prediccions inquietants de Gilles Deleuze. Però la tecnologia acaba de fer un pas decisiu: ahir, ens veia actuar en el món, avui, adapta el món a les nostres preferències. Explicacions.

[...]

Hem estat conquerits?

Consultem compulsivament els nostres mòbils i pantalles com si ens connectessin amb un segon món més vertader que el primer. Així ho expressa l'escriptor italià Alessandro Baricco a l'inici del seu últim llibre *The Game* «fixem-nos que en els usos més elementals de la nostra quotidianitat, adoptem reflexos físics i mentals que fa només vint anys ens haurien costat tolerar en les noves generacions [...] Què està passant? Hem estat conquerits? Algú ens ha imposat un model de vida que no ens pertany? [...] Els nostres gestos han canviat a una velocitat desconcertant però els nostres pensaments semblen fer tard quan es tracta d'anomenar allò que creem a cada instant». Ja sigui publicar un comentari a Twitter, compartir una opinió a Facebook o una foto a Instagram, reservar les vacances via Airbnb o organitzar una trobada a Tinder, les nostres experiències transiten cada vegada més per les plataformes digitals. Ara bé, aquestes plataformes no ens ofereixen només serveis, un cop armades amb les eines d'intel·ligència artificial, s'apoderen de totes les empremtes que deixem per a predir i també per a orientar els nostres comportaments futurs.

Des de l'any passat, a la Unió Europea, aquests dispositius estan sotmesos al consentiment dels usuaris. «El respecte de la vostra privacitat és la nostra prioritat» ens afirmen avui totes les webs que compleixen el nou reglament general sobre la protecció de dades (RGPD). I ens conviden, gràcies a la tecnologia de les «cookies», a clicar la icona «Accepto» per a autoritzar la pàgina en qüestió a oferir-nos el contingut i la publicitat que s'adapti millor al nostre perfil. D'acord amb el consentiment actiu de l'usuari, aquesta nova normativa està destinada a «tornar als ciutadans el control de les seves dades personals». Però, impacients per tenir accés a la recerca, molt pocs s'entenen a llegir allò a què es comprometen o molt pocs, també, a rebutjar-ho. No serà això, com deia Étienne de La Boétie en el seu *Tractat sobre la servitud voluntària*, una nova forma d'alienació que ja no descansa sobre la fascinació pel tirà, sinó sobre l'atracció per un nou poder que ens capta els gestos, les mirades, els pensaments i ens els reenvia en forma de receptes?

El nou control que s'exerceix sobre nosaltres pren les característiques de tres grans models tot combinant-les i traient-ne hàbilment la seva dimensió més opressora: el Panòptic de Jeremy Bentham, la pantalla totalitària del Big Brother de George Orwell i la traçabilitat en el sentit de Gilles Deleuze. Intentem desmuntar aquest dispositiu!

Model núm.1

La vigilància segons Jeremy Bentham

«Estar permanentment sota els ulls d'un inspector és perdre el poder de fer el mal i, pràcticament la idea de desitjar-lo». Jeremy Bentham (1748-1832)

És al filòsof anglès a qui devem la primera formulació d'un ideal

de vigilància racional que permetria combinar la seguretat col·lectiva amb el consentiment dels individus. El 1791, el pensador utilitarista proposa a la jova Assemblea Nacional Francesa el Panòptic, un estudi sobre un nova base per a construir cases d'inspecció, és a dir un projecte de presó ideal on les cel·les individuals estan construïdes en forma d'anell al voltant d'una torre central, des de la qual el vigilant pot veure els presoners sense ser vist. Fàcil, aquest dispositiu obeeix a un ideal de transparència o «d'inspecció»: «una inspecció que afecta la imaginació més que no pas als sentits, que posa un centenar d'homes en una estança per a un sol, i que dona a aquest únic home una mena de presència universal». Bentham suggereix: «Estar permanentment sota els ulls d'un inspector, és perdre la por de fer el mal i, pràcticament la idea de desitjar-lo». A més, el Panòptic té l'avantatge de posar «el cabdill sota l'ull del públic».

Si ho apliquem a la societat en el seu conjunt, el model panòptic de Bentham no condueix a un Estat totalitari, però sí a un control mutu dels vigilants i dels vigilats que permet a la societat liberal autoritzar el «tribunal de l'opinió pública». Bentham concep els diaris, les eleccions, la vida de les assemblees com a eines de vigilància mútua. Es tracta d'orientar la llibertat de manera que cada individu, presumpte delinqüent potencial, calculi l'avantatge que té ajustar-se a les lleis.

Com fa notar Michel Foucault en el seu gran llibre *Vigilar i Castigar* (1975): «Bentham ha implantat com a principi que el poder ha de ser visible i indemostrable. Visible: el detingut tindrà sempre davant els ulls l'alta silueta de la torre central des d'on serà espia. Indemostrable: el detingut no ha de saber mai si l'estan mirant, però ha d'estar segur que ho podrien estar fent». Aquesta figura d'un poder que sotmet les persones assegurant una visibilitat permanent del seu comportament sembla renéixer a l'època contemporània amb la vigilància generalitzada de les comunicacions per part de les agències de seguretat com la NSA o les prediccions del comportament proposades per les Gafam (Google, Apple, Facebook, Amazon, Microsoft).

Model núm 2.

Big Brother segons George Orwell

En la seva novel·la *1984*, George Orwell dona un altre model més perfeccionat de vigilància, lligat a un poder centralitzat i totalitari. El seu instrument és una «telepantalla» instal·lada a cada domicili i que fa d'ull del Partit i del seu cap, Big Brother. Aquí, la vigilància no només aniquila la vida privada, també busca obtenir la submissió més radical del subjecte en penetrar fins a dins del seu propi pensament. La pantalla que rep i transmet informacions, busca, en efecte, captar tots els comportaments i les intencions desviades, així com impedir «el crim del pensament». «*No cal dir, escriu Orwell, que era impossible de saber si un era controlat en un moment determinat. L'única possibilitat era endevinar la freqüència i el sistema que feia servir la Policia del Pensament per controlar un línia privada. Fins i tot era concebible que vigilessin tothom en qualsevol moment. Fos com fos, podien intervenir la teva línia sempre que els vingués de gust. Calia viure, assumint, i en això l'hàbit esdevenia instint, que qualsevol so que fessis seria detectat. I que, menys en la foscor, cada moviment seria escrutat.*».

Cal reflexionar sobre aquesta descripció en el marc del desenvolupament del mercat dels assistents vocals. Aquests han trobat el seu lloc en els menjadors, cuines i dormitoris de les cases particulars, però també en els hotels, en les escoles o en els hospitals. Alexa, l'assistent vocal d'Amazon, deu tenir ja més de 100 milions d'usuaris. Mentre ofereix serveis de tota mena, des de la comanda d'un dinar o d'un fragment de música, fins a una conversa cordial sobre un tema filosòfic amb una intel·ligència artificial, aquest aparell enregistra les converses i preferències dels seus usuaris, nens

inclosos, i les transfereix. Però a qui? Segons una enquesta de Bloomerg publicada a l'abril, Amazon hauria contractat milers d'assalariats per a desxifrar aquests enregistraments i utilitzar els seus clients com a conillots d'índies involuntaris amb la finalitat de millorar els seus serveis. Però qui diu que aquestes pràctiques no s'utilitzaran un dia per a altres fins? De fet, ja és així en el cas Ring: el servei per a edificis de càmeres de videovigilància d'Amazon, equipades d'eines de reconeixement facial... i connectades a les comissaries de policia d'alguns barris dels Estats Units. Si, en un futur, aquestes eines fossin utilitzades per les agències de lluita contra el terrorisme o per les polítiques de seguretat dels Estats autoritaris, podrien exercir una poderosa influència per trencar amb totes les garanties que es donen en les democràcies pel que fa a les llibertats individuals.

Model núm 3.

La societat del control segons Gilles Deleuze

En un text profètic, *Post-scriptum sobre les societats de control*, escrit el 1990, l'endemà de la caiguda del comunisme i quan la revolució digital encara no havia trasbalsat l'ordre de la societat, el filòsof Gilles Deleuze reuneix els signes dispersos d'una mutació que llavors ningú no veia venir, se n'adona d'una tendència important: la fi de les societats disciplinàries, tal i com les entenen Bentham i de Foucault, fundades en espais de reclusió i aïllament. «Les societats de control estan substituint les societats disciplinàries».

Amb algunes expressions sibil·lines, Deleuze resumeix el sentit d'aquesta tendència: d'ara endavant, una nova tecnologia, la dels ordinadors i de la cibernetica, permet a les nostres societats funcionar «per control continu i comunicació instantània». L'empresa substitueix la fàbrica, la formació contínua substitueix l'educació, el control continu, l'examen. Allà on les societats disciplinàries estaven reglades per «consignes» i assignaven un lloc i un número a l'individu, les societats de control adjudiquen «contrasenyes». Deleuze preveu la manera com la intel·ligència artificial ja no forma categories socials o esdevenirs individuals, sinó empremtes de comportament emmagatzemades en els bancs de dades, i escriu: «Els individus han esdevingut *dividus* i les masses, mostres, dades, mercats o bancs». Com a forma de resistència, afegeix, la pirateria i els virus substitueixen la vaga i el sabotatge. I imaginem-nos que podem «deixar el nostre pis, el nostre carrer, el nostre barri, gràcies a la tarja electrònica» que fa aixecar aquesta o aquella barrera, atès que, «el que importa no és la barrera, sinó l'ordinador que indica la posició de cada un, lícita o il·lícita i executa una modulació universal».

La vida tancada o enriquida?

Des de sempre, vigilar ha consistit a mirar des de dalt els individus a fi d'imposar-los obediència i adhesió a les normes jurídiques o ideològiques. A partir d'ara, vigilar és un reflex de nosaltres mateixos que els nous dispositius de control pretenen reenviar-nos. Ens proposen entorns (publicitaris, atmosfèrics, domèstics, etc.) que corresponen als perfils que han estat constituts sobre la base d'empremtes digitals que deixen les nostres accions. Com si, des d'ara, estiguéssim vigilats per la nostra pròpia ombra.

Un dels dirigents de Google Eric Schmidt ho ha expressat d'una manera molt clara: «En termes generals, sabem qui sou i qui són els vostres amics. La tecnologia serà tan bona que per a la gent serà molt difícil veure o consumir alguna cosa que no hagi estat, d'alguna manera, ajustada per a ella». Una visió del món ajustada a allò que som, heus aquí la gran promesa. A partir d'ara, a Facebook o a Instagram, el món se'ns presentarà amb la forma que es correspon millor al nostre

«perfil d'usuari». Si sóc filòsof, el món m'apareixerà com una arena on esperits brillants debaten sobre qüestions metafísiques; si sóc esportista, el món estarà pautat pels resultats de les competicions; si sóc d'extrema dreta, estarà amenaçat per una colla de bàrbars... Però aquesta visió no és un simple mirall: les empremtes del meu comportament, barrejades i coordinades amb les dels altres, em tornaran en forma de prescripcions d'allò que hauria de voler segons allò que es pot saber de mi, millor que del que jo sé de mi mateix...

Hem passat, a través d'aquest increïble bucle de respostes, a una etapa nova en la qual els antics conceptes de vigilància i de control ja no serveixen del tot. Tendim a estar tancats en la bombolla dels nostres propis comportaments mentre mantenim la il·lusió que podem escapar-ne (tal com acrediten totes les enquestes d'opinió segons les quals els individus afirmen que si els altres són captius de les xarxes, ells no ho són). Què hi ha en aquesta bombolla que ens atrau tant? L'escriptor Alessandro Baricco proposa una hipòtesi metafísica que posa en qüestió els diagnòstics catastrofistes que es poden fer sobre el món digital. Segons l'autor, si ens agafem al mòbil, en lloc de mirar, d'escoltar, de tocar el món, no és només perquè som incapaços de viure i busquem fugir cap a una segona-realitat, és perquè aspirem a «enriquir» la nostra existència doblant-la amb tota una sèrie de «trossos de vida» - imatges, comentaris, missatges – que podrien completar-la. En els moments més intensos de la nostra existència – un petó, un concert, un paisatge -, no sentim la necessitat del twewtejar, fotografiar o enviar un missatge. Però, la resta del temps, la vida està feta de nombrosos trossos d'aire i és el que busquem compensar. En poques paraules, quan acceptem els dispositius de vigilància, no només deixem escapar una part de nosaltres mateixos, sinó que també busquem augmentar les nostres vides, «proporcionar a les coses aquesta vibració que amagaven».